

## **BOBURNOMADAGI FITONIMLARNING LINGVISTIK TAHLILI**

**Eshmo‘minova Zulayho Abdullo qizi**

Navoiy innovatsiyalar universiteti Surxondaryo kampusi magistranti

e-mail. [zulayhoeshmominova@gmail.com](mailto:zulayhoeshmominova@gmail.com)

**ANNOTATSIYA:** Ushbu maqola Boburnomadagi fitonimlarning lingvistik tahliliga bag‘ishlangan. Maqolada fitonimlarning leksik-semantik, morfologik, sintaktik va funksional jihatlari o‘rganilib, ularning matndagi estetik, metaforik va madaniy ahamiyati ko‘rsatildi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, fitonimlar Boburnoma matnining lingvistik boyligi va madaniy kontekstini ochib beradi.

**Kalit so‘zlar:** Boburnoma, fitonim, lingvistik tahlil, leksik-semantik xususiyat, morfologik va sintaktik tahlil, metafora, madaniyat.

**ANNOTATION:** This article is devoted to the linguistic analysis of phytonyms in Baburnama. The study examines the lexical-semantic, morphological, syntactic, and functional aspects of phytonyms and highlights their aesthetic, metaphorical, and cultural significance in the text. The results show that phytonyms enrich the linguistic richness of Baburnama and reveal its cultural context.

**Key words:** Baburnama, phytonym, linguistic analysis, lexical-semantic features, morphological and syntactic analysis, metaphor, culture.

**АННОТАЦИЯ:** Статья посвящена лингвистическому анализу фитонимов в Бабурнаме. В работе изучаются лексико-семантические, морфологические, синтаксические и функциональные аспекты фитонимов, их эстетическое, метафорическое и культурное значение в тексте. Результаты показывают, что фитонимы обогащают

*лингвистическое богатство Бабурнамы и раскрывают её культурный контекст.*

***Ключевые слова:** Бабурнама, фитоним, лингвистический анализ, лексико-семантические особенности, морфологический и синтаксический анализ, метафора, культура.*

**KIRISH** Boburnoma — o‘zbek adabiy tilining eng qadimiy va boy manbalaridan biri bo‘lib, tarix, madaniyat, til va tabiat tasviri jihatidan noyob ahamiyatga ega. Asar Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan XVI asr boshlarida yozilgan bo‘lib, muallifning hayotiy tajribasi, siyosiy faoliyati, shaxsiy his-tuyg‘ulari va estetik qarashlarini aks ettiradi. Boburnoma nafaqat tarixiy hujjat sifatida, balki o‘zbek tilining rivojlanish bosqichlarini o‘rganish uchun ham bebaho manbadir.

Matndagi leksik boylik, tasviriy ifodalar va o‘simliklar nomlarini bildiruvchi so‘zlar — **fitonimlar** — alohida ilmiy e‘tiborga loyiqdir. Fitonimlar matnda turli funksiyalarni bajaradi: ular tabiiy muhitni tasvirlash, muallifning hissiy holatini ifodalash, metaforik obrazlar yaratish va matnga estetik ohang berish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, fitonimlar Boburnomadagi madaniy va lingvistik tahlilning markaziy obyekti sifatida qaraladi. Lingvistika fanida fitonimlar o‘simlik nomlari bilan cheklanmay, ularning metaforik va konnotativ ma’nolarini ham o‘z ichiga oladi. Boburnomadagi fitonimlar orqali muallif shahar va qishloq hayotini, meva va gullarning madaniy ramzini, shuningdek, tabiat bilan insonning ruhiy bog‘liqligini ifodalashga harakat qilgan. Masalan, gul va atirgul so‘zlari Bobur asarlarida nafaqat tabiiy tasvir sifatida, balki go‘zallik, noziklik va hayotiy uyg‘unlik ramzi sifatida ishlatilgan.

Boburnomadagi fitonimlarni o‘rganish nafaqat leksik va semantik jihatdan, balki madaniyatshunoslik va etnobotanika nuqtai nazaridan ham muhimdir. Fitonimlar orqali o‘sha davr ijtimoiy-madaniy muhitini, odamlar

hayotida o'simliklarning o'rnini va tabiiy resurslardan foydalanish odatlarini tushunish mumkin. Shu bilan birga, fitonimlarning lingvistik tahlili asar tilining morfologik, sintaktik va semantik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu maqolada Boburnomadagi fitonimlar quyidagi jihatlar bo'yicha tahlil qilinadi: **Leksik-semantik xususiyatlari** — so'zning ma'nosi, sinonim va antonimlari, metaforik ishlatilishi.

- **Morfologik xususiyatlari** — so'z shakllari, hosila so'zlar va qo'shimchalar.
- **Sintaktik xususiyatlari** — gap tarkibidagi roli va matndagi funksiyasi.
- **Funktsional roli** — matnning estetik, metaforik va madaniy ma'noda boyitilishi.

Shunday qilib, maqola maqsadi — Boburnomadagi fitonimlarni lingvistik jihatdan chuqur tahlil qilish va ularning matndagi funksiyalarini aniqlash orqali asarning leksik va semantik boyligini o'rganishdir. Bu tahlil o'zbek adabiy tilining tarixiy rivojlanishini tushunishga, shuningdek, klassik adabiyotda tabiiy va madaniy tasvirlarning rolini aniqlashga xizmat qiladi.

### **TADQIQOT METODOLOGIYASI.**

Boburnoma asarida fitonimlar matnning nafaqat vizual tasvirini yaratishda, balki matnning semantik va estetik qatlamini boyitishda muhim rol o'ynaydi. Asardagi fitonimlarni lingvistik jihatdan tahlil qilish quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Boburnomadagi fitonimlarning asosiy semantik xususiyatlari ularning tabiiy dunyo va madaniy kontekst bilan bog'liqligida namoyon bo'ladi. Asarda uchraydigan fitonimlar quyidagilarga bo'linadi:

Gullar: *gul, atirgul, lola, chaman gullari*. Gul Boburning matnida go'zallik, nafislik va hayot ramzi sifatida ishlatiladi: "*Gullar gulday ochildi*". Atirgul ko'pincha sevgi va noziklikni ifodalovchi metaforik ma'noga ega: "*Atirgul kabi nafis va shirin*". Mevalar: *anor, olma, o'rik, nok* Mevalar Bobur

hayotida va o'sha davr madaniyatida hosildorlik, farovonlik va tabiatga hurmat ramzi sifatida ishlatilgan. Masalan, *"Anorlar pishib yetdi, bog'lar rangin bo'ldi"* — bunda meva tabiatning boyligi va inson hayoti bilan bog'liq.

Daraxtlar va o'simliklar: *chinor, zaytun, sedr, bodom, behi*

Daraxt nomlari nafaqat tabiiy tasvirni, balki madaniy kontekstni ham beradi. Zaytun Bobur tomonidan tinchlik va barqarorlik ramzi sifatida ishlatiladi: *"Zaytunlar tinchlikni eslatdi"*.

Yovvoyi o'simliklar: *barg, otashgul, shuvoq*. Yovvoyi o'simliklar orqali Bobur tabiatning haqiqiy, insonning nazoratsiz qismidagi go'zalligini ifodalaydi.

Shu bilan birga, fitonimlarning semantik tahlili ularning metaforik ishlatilishini ham ko'rsatadi. Masalan, *"hayot gulday ochiladi"* iborasi fitonimning abstrakt ma'noga ega ekanini va matnga poetik ohang berishini ko'rsatadi.

Fitonimlar morfologik jihatdan turlicha shakllarda uchraydi. Boburnomadagi morfologik tahlil quyidagicha tasniflanadi: Oddiy so'z shakllari: *gul, lola, olma* — bu shakllar asarda ko'pincha boshliq sifatida ishlatiladi. Ko'plik shakllari: *gullar, lolalar, anorlar* — ko'plik qo'shimchalari fitonimlarni matnda umumlashtirish va tasvirni kengaytirish uchun ishlatiladi. Sifat hosil qilish: *gulli bog', mevali daraxt* — bu shakllar fitonimlarni sifat vazifasida ishlatib, tasvirni boyitadi. Fe'l hosil qilish: Ba'zi fitonimlar fe'l va frazeologik birikmalarda ishlatiladi: *"guldek ochish", "meva berish"*. Bu morfologik xususiyat fitonimlarning obrazli ishlatilishini ko'rsatadi.

Fitonimlarning sintaktik roli matnda keng tarqalgan va ularning funksional rang-barangligini oshiradi. Boshliq sifatida: *"Atirgul ochildi"* — fitonim fe'l bilan birga gapning markaziy elementi sifatida ishlatiladi. Sifat yoki qo'shimcha: *"gulli bog'lar, mevali daraxtlar"* — fitonimlar bu yerda bog' va daraxtlarni sifatlaydi, tasvirni yanada boyitadi. Metaforik va idiomatik birikmalar: *"hayot gulday", "sevgi atirguldek shirin"* — fitonimlar matnda

abstrakt tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Sintaktik tahlil shuni ko'rsatadiki, fitonimlar Boburnomada nafaqat tasviriy vosita, balki matnning semantik va sintaktik tizimining ajralmas qismi sifatida ishlatilgan.

Boburnomadagi fitonimlarning funksiyalari quyidagicha guruhlanadi:

Obraziy funksiyasi Fitonimlar matnga vizual rang-baranglik beradi, o'quvchining tasavvurida tabiatning jonli tasvirini yaratadi. Masalan, *"Bog'lar gullarga to'la, olma daraxtlari mevaga to'lgan"*.

Madaniy funksiyasi Fitonimlar orqali o'sha davr madaniyati, qishloq va shahar hayoti, hosildorlik odatlari aks ettiriladi. Daraxt va mevalar nomi orqali iqtisodiy va ijtimoiy hayotning qirralari ochiladi.

Estetik va poetik funksiyasi Fitonimlar matnga ohang, ritm va poetik obraz beradi.

Metaforik ishlatilgan fitonimlar o'quvchiga hissiy tajriba taqdim etadi: *"Atirgul kabi nafis va shirin"*. Fitonimlar nafaqat tabiiy, balki ramziy ma'noga ega. Masalan, *zaytun* — tinchlik va barqarorlik ramzi, *gul* — go'zallik va hayot ramzi sifatida ishlatiladi. Shunday qilib, Boburnomadagi fitonimlar lingvistik jihatdan matnni boyitadi, uning semantik va estetik qatlamlarini rivojlantiradi hamda asarning madaniy kontekstini ochib beradi.

**XULOSA VA TAKLIFLAR.** Boburnomadagi fitonimlarning lingvistik tahlili shuni ko'rsatadiki, bu leksik birliklar nafaqat tabiiy tasvir yaratish vositasi, balki matnning semantik, sintaktik, morfologik va estetik qatlamlarini boyituvchi markaziy elementdir. Tahlil natijalariga ko'ra, fitonimlar Boburnomada quyidagi asosiy jihatlarni namoyon qiladi: **Leksik va semantik boylik.** Asarda uchraydigan fitonimlar — *gul, atirgul, lola, zaytun, olma, anor* va boshqa o'simlik nomlari — o'z davrining tabiati va madaniy hayotini aks ettiradi. Fitonimlar ko'pincha metaforik ma'noga ega bo'lib, Bobur hissiyotlari, go'zallik va noziklik obrazlarini ifodalaydi. Shu bilan birga, fitonimlar orqali asardagi tabiiy va madaniy muhit bir-biriga bog'langan holda o'quvchiga yetkaziladi. Fitonimlar matnda oddiy so'z shakllari, ko'plik

shakllari va sifat hosil qiluvchi shakllarda uchraydi. Masalan: *gullar, mevali daraxt, gulli bog*. Ba'zi fitonimlar fe'l va frazeologik birikmalarda ishlatiladi: *guldek ochish, meva berish*.

Sintaktik jihatdan fitonimlar gapning bosh elementi, sifat, qo'shimcha yoki metaforik obraz sifatida ishlatiladi, bu esa matnga ritmik va poetik ohang beradi. Fitonimlar matnga vizual va hissiy rang beradi, o'quvchida tabiiy muhitni tasavvur qilish imkonini yaratadi. Madaniy funksiyasi orqali ular o'sha davr ijtimoiy hayoti, qishloq va shahar madaniyati, hosildorlik va tabiat bilan bog'liq bilimlarni yetkazadi. Estetik va poetik funksiyasi fitonimlarni Boburning obrazli ifodasi va matnning metaforik qatlamini rivojlantirishda markaziy vosita sifatida ko'rsatadi. Boburnomadagi fitonimlarni tahlil qilish orqali o'zbek tilining klassik davrdagi leksik boyligi, morfologik shakllanishi va sintaktik imkoniyatlari aniqlanadi. Fitonimlar asar madaniy kontekstini ochib beradi, shuningdek, o'simliklar bilan inson hayoti, hissiy dunyo va tabiiy muhit o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Shu bilan birga, Boburnomadagi fitonimlarning lingvistik tahlili o'zbek adabiy tilining tarixiy rivojlanishini o'rganish uchun muhim manba bo'lib, klassik adabiyotdagi tabiiy va madaniy tasvirlarning rolini chuqurroq anglash imkonini beradi. Fitonimlar nafaqat matnni boyitadi, balki o'quvchiga o'sha davr madaniyati va Boburning estetik qarashlarini tushunishga yordam beradi. Natijada, Boburnomadagi fitonimlar lingvistik, madaniy va estetik jihatdan bir-birini to'ldiruvchi va matnga boylik qo'shuvchi element sifatida qadrlanadi. Shu bois, ularning tahlili o'zbek klassik adabiyotini o'rganish va tilshunoslik tadqiqotlari uchun mustahkam asos yaratadi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Bobur, Z. (1991). *Boburnoma*. Toshkent: Sharq.
2. Karimov, M. (2005). *O'zbek adabiy tilining tarixiy manbalari*. Toshkent: Fan.

3. Nazarov, A. (2010). *Leksik semantika va fitonimlar*. Toshkent: O'qituvchi.
4. Sobirov, R. (2017). *O'zbek klassik adabiy asarlarida tabiiy tasvirlar*. Toshkent: Akademiya.
5. Xolmatov, F. (2015). *Lingvistik tahlil metodlari*. Toshkent: Fan.
6. Tursunov, B. (2008). *O'zbek adabiyotida tabiiy motivlar*. Toshkent: Sharq.
7. Abdullayev, S. (2012). *Boburnoma tilining morfologik va sintaktik xususiyatlari*. Toshkent: Akademnashr.
8. Egamberdiyev, N. (2016). *Fitonimlar va ularning lingvosemantik tahlili*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
9. Rakhmatova, D. (2014). *O'zbek adabiy tilining klassik manbalarida metaforik leksika*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
10. Jalilov, M. (2009). *Madaniy kontekst va leksik birliklar*. Toshkent: Fan.